

SHARQ ALLOMALARI PEDAGOGIK TA'LIMOTIDA SHAXS MA'NAVYI
SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI

Abdiyev Hasan

Yashnobod tumani 77-son

“Nurli maskan” maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Sharqda qadimdan ma'naviy-axloqiy me'yorlar sifatidagi g'oyalarning faylasuflar, mutafakkirlar, pedagoglar e'tiborini jalb etib kelishi yoritib berilgan. Shuningdek, shaxsning ma'naviy sifatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari pedagogik qarashlar, tarixiy manbalar asoida asoslab berilgan. Shu bilan birga, shaxs ma'naviy tarbiyasiga oid fikr va g'oyalar, ularning pedagogika fani rivojidagi ahamiyati tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *«Shayx ur-ra'is» («Olimlar boshlig'i»), Ibn Sinoning ma'naviy-axloqiy va ma'rifiy masalalari, yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, rohat va azob-uqubat.*

Аннотация: *Вданнойстатьепоясняется, чтонаВостокеидеикакдуховно-нравственныенормысдревнейшихвременпривлекаливниманиефилософов, мыслителейипедагогов.*

Такжеосновныенаправленияразвитиядуховныхкачествчеловекаоснованынапедагогическихвоззренияхиисторическихисточниках. Приэтоманализировалисьмыслиидеи, связанныесдуховнымвоспитаниемчеловекаиихзначениемразвитиинаукипедагогике.

Ключевые слова: *«Шейхур-Раис» («Начальникучёных»), духовно-этическиеипросветительскиепроблемыИбнСины, доброизло, справедливостьинесправедливость, удовольствиеиустрадание.*

Ildizlariuzoqo'tmishgaboribtaqaladiganxalqimizningma'naviyqadriyatlariazaldan umuminsoniyg'oyalarbilanuyg'unlashibketgan. Bugungikundama'naviyattarbiyasibilanshug'ullanuvchiharmutaxassisningvazifasiajdod larimizasrlarmobaynidayaratanma'naviymerosnio'sibkelayotganavlod, butunxalqimizmulkigaaylantirishdaniborat, tokibumeroso'zbekxalqiningfarovonligi, qudratinioshirishgaxizmatqiladi. Sharqdaqadimdanma'naviy-axloqiyme'yorlarsifatidafaylasuflar, mutafakkirlar, pedagoglare'tiborinijalbetibkelgan. Busohalargabag'ishlanganishlaritadqiqotchilA.J.Muratbayevauchguruhgabo'ladi. Birinchi guruhga muallif al-Buxoriy, at-Termiziy, al-G'azzoliy, Ahmad Yassaviy va boshqalarning asarlarini kiritadi. Ular inson abadiyiligi uning yaxshi nomi, ezgu amalida deb ko'rsatadi. Shu sababli ma'naviyat mezonlariga bo'ysunib, insonni ezgulik va muruvvatga chorlaydi. Ikkinchi guruhga Suqrot, Arastu, Diogen, Mark Avreliy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy, Abay Qo'nanboyev, K.Rerix, N.Rerix, I.Kant kabilarning asarlarini kiritadi. Bu mutafakkirlar ma'naviy tushunchalari insonning ma'naviy sifatleri jihatidan yoritadilar. Bu sifatlar insonlarning

o'zaro munosabatlarida yaxshilik, halollik, adolat, mehr-shafqat, o'zaro yordam kabilarni tushunishga ko'maklashadi. Masalan, Forobiyning ta'kidlashicha, «o'zida o'n ikki tug'ma xislatni birlashtirgan kishigina ma'naviy axloqli odam bo'la oladi»¹⁸.

Talabalarni «Avesto»da bayon qilingan pedagogik fikr va g'oyalar Sharq mutafakkirlarining pedagogic ta'limoti hamda Ma'mun akademiyasi olimlari - Muso al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr ibn Iroq, Abu Sahl Masihiy, Abulxayr ibn Hammor, Abu Abdulloh al-Xorazmiy, Abu Ali ibn Miskavayx, Abu Mansur as-Saolibiy kabilarning ma'naviy sifatlariga oid qarashlari bilan tanishtirishga bag'ishlangan maxsus kurs va maxsus seminar dasturlari va tezkor o'yin, dars mashg'ulotlari ishlab chiqildi. Xususan, Ma'mun akademiyasi olimlari Abulxayr ibn Hammor, Abu Nasr ibn Iroq, ibn Sino, Beruniy, Abu Sahl Masihiy, Abu Ali ibn Miskavayx, Abu Mansur as-Saolibiy, Abu Abdulloh Iloqiy (vaf. 1068), Muhammad ibn Xidr al-Xo'jandiy (XI asr), al-Muttatabib (X-XI asr), Abul Hakim al-Qosiy (X-XI asr), al-Xorazmiy (XI asr) va boshqalar hayoti, ilmiy faolivati va pedagogik g'oyalarini o'rganishga bag'ishlangan mashg'ulotlarda:

- ularning hayoti va ijodiga oid ma'lumotlar:

- ilmiy faoliyatidagi asosiy yo'nalishlar;

- ular yozgan va bizgacha yetib kelgan asarlari;

- pedagogik fikr va g'oyalarining o'ziga xosligi;

- ular qo'llagan ma'naviy tushunchalar;

- mutafakkirlar ilg'or fikr va g'oyalarining bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida pedagogika tarixini o'qitish, talabalarning ma'naviy sifatlarini tarbiyalashdagi ahamiyati haqida ma'lumot berish kerak.

Darhaqiqat, Abu Ali ibn Sinoning fan va madaniyat taraqqiyotiga qo'shgan buyuk hissasi uchun ham Sharqda xalq unga «Shayx ur-ra'is» («Olimlar boshlig'i»), Yevropada «Olimlar podshosi» degan hurmatli unvon beradilar. Ibn Sino 980-yilda Buxoro shahriga yaqin Afshona qishlog'ida kichik amaldor oilasida tug'ilgan. IX asrning oxiri X asr boshlariga kelib, o'lkada ijtimoiy-siyosiy vaziyat murakkablashadi, Qoraxoniylar Somoniylar davlatini bosib oladi. Shu tufayli Ibn Sino Xorazmga - Gurganchga ko'chib o'tadi. Xorazmda u bir qator olimlar bilan hamkorlikda Abu Rayhon Beruniy boshqarayotgan «Ma'mun akademiyasi»da ilmiy ish bilan shug'ullana boshlaydi¹⁹. Ibn Sino umrining so'nggi yillarida Gurganch va Hamadonda yashaydi. U 1037-yil oxirida Isfahonda vafot etadi. Ibn Sinoning odob-axloq va insonparvarlik haqidagi ta'limoti katta ilmiy-amaliy, tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bu ta'limot inson olam rivojlanishining toji bo'lib, sharaf va hurmatga loyiqdir. degan fikrga asoslanadi. Ibn Sinoning ma'naviy-axloqiy va ma'rifiy masalalar haqida olg'a surgan ilg'or g'oyalari: Yaxshilik

¹⁸ Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2012. – B.186.

¹⁹ Абу Али ибн Сино. Тиб қонунлари. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси, 1983. – Б.38-44.

va yomonlik, adolat va adolatsizlik, rohat va azob-uqubat. saxiylik va baxillik, kamtarlik va maqtanchoqlik, vafodorlik va bevafoqlik kabilardir.

Qimmatli tarixiy manbalar hisoblangan «Avesto» va Sharq mutafakkirlarining pedagogik ta'limoti hamda Ma'mun akademiyasi olimlari Muso al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg'oniy²⁰, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr ibn Iroq, Abu Sahl Masihiy, Abulxayr ibn Hammor, Abu Abdulloh ibn Yusuf al-Xorazmiy, Abu Ali ibn Miskavayx, Abu Mansur as-Saolibiylarning ma'naviy axloqiy tarbiya haqidagi qarashlari hamda olimlarning bu sohadagi izlanishlarini o'rganib, muhim ma'lumotlarni to'plashgan. Tadqiqot vazifalariga muvofiq shaxsning ma'naviy sifatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari pedagogik qarashlar, tarixiy manbalar, shaxs ma'naviy tarbiyasiga oid fikr va g'oyalar, ularning pedagogika fani rivojida ahamiyati, umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun o'qituvchilar tayyorlashdagi imkoniyatlari, bu imkoniyatlarni pedagogika fani, xususan pedagogika tarixini o'qitishda foydalanishga qaratilgan model ishlab chiqildi. Ushbu ma'noda bugungi talaba-yoshlar pedagogika tarixini o'rganish orqali o'tmish merosimizdan, islom dini yaratgan ma'naviy boylıklardan ham foydalanishlari muhimdir. Ismoil al-Buxoriy, imom at-Termiziy, Naqshbandiy, Xo'ja Ahmad Yassaviy kabi islom olami buyuk allomalarining adolat, insonparvarlik, mehnatsevarlik, Vatanga muhabbat, axloq, iymon va e'tiqod haqidagi ta'limoti va fikrlaridan halqimizning, yoshlarning baxramand bo'lishi - umuminsoniy qadriyatlarni anglab olishlari, ular haqida tasavvurga ega bo'lishlari uchun kerak²¹.

Qadimgi yodgorliklar va allomalarning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarida ma'naviy-axloqiy tarbiya mezonlari ham ishlab chiqilganki, bu mezonlar talabalarda ma'naviy sifatlarini tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Bu ma'naviy sifatlar: maqsad sari intiluvchanlik, bilimga intilish, poklik, adolat, haqiqatgo'ylik, donolik, saxiylik va muruvvatlilik, bolalar va keksalarga g'amxo'rlik, jiddiylik, jasurlik va boshqalardir. Talabalarga kirishuvchanlik, hamkorlik va o'zaro yordamga intilish kabi ma'naviy sifatlarining ahamiyatini ham yetkazishdir.

²⁰ Ахмад ал-Фарғоний. Астрономические трактаты. – Ташкент: Фан, 1998. – С.49.

²¹ Hasanboyeva O. Pedagogika tarixi. – Toshkent: G'ofur G'ulom, 2005. – 243 b.